

رده‌شناسی ترتیب واژه‌ها در زبان راجی

نویسنده: ذبیح اله کمبجانی بزچلویی

دانشجوی دکتری، زبان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه، کرمانشاه، ایران
zabikomijan28@yahoo.com

چکیده

ترتیب واژه‌ها یکی از مباحث رده‌شناسی زبان است، که به مطالعه و بررسی آرایش سازه‌ها در سطح بند، گروه و جمله می‌پردازد. در پژوهش حاضر به بررسی تطبیقی ترتیب واژه‌ها در زبان‌های راجی با چهار چوب نظری گرینبرگ (1963) و درایر (1992) براساس الگوی 24 مولفه (دبیرمقدم، 2006) با توجه به مولفه‌های جهانی رده‌شناسی که معرفی شده پرداخته‌ایم. زبان راجی، از زبان‌های مرکزی ایران و از زبان‌های ایرانی نو شمالی غربی می‌باشد. در این پژوهش، بعد از تعریف، توصیف و بهره‌گیری از یافته‌های پیشگامان در رده‌شناسی زبان در مرحله اول نمونه‌ها و شواهد زبانی 24 مولفه در سطح بند، گروه و جمله در زبان راجی به روش میدانی پیکره آن گردآوری شده بود، این 24 مولفه رده‌شناسی در زبان مذکور مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. در مرحله نتیجه‌گیری براساس یافته‌های تحقیق مشخص شد، که 22 مولفه در راجی جفت همبستگی دارند. و در زبان راجی تمایل جفت همبستگی OV بیشتر از VO می‌باشد.

کلمات کلیدی: ترتیب واژه‌ها، راجی، رده‌شناسی، گرینبرگ، درایر.

1. مقدمه

ترتیب واژه‌ها یکی از مباحث رده‌شناسی زبان است که به بررسی آرایش سازه‌ها در ساختار جمله، بند و گروه می‌پردازد. ترتیب واژه‌ها در رده‌شناسی زبان به طبقه‌بندی ساختاری زبان‌ها، مطالعه الگوها و یا تعمیم‌های موجود میان زبان‌ها اطلاق می‌شود. گرینبرگ (1963, 1966) در مقاله خود با عنوان "برخی همگانی‌های دستوری با تأکید ویژه بر ترتیب عناصر معنی‌دار" همبستگی میان مؤلفه‌های زبان را عنوان کرد. درایر (1992) با بررسی 625 زبان در یافت که زبان‌ها دارای دو الگوی OV یا VO می‌باشند، ویژگی‌های ترتیب واژه‌ها در این دو گروه تا حد زیادی معکوس همدیگر است. دبیر مقدم (2001 و 2006) به بررسی ترتیب واژه‌ها در برخی زبانهای ایرانی بر اساس معیارهای درایر پرداخته است.

گرینبرگ (1966) گونه‌ای رده‌شناسی را مطرح کرد که به ترتیب واژه‌ها و عوامل بنیادی در آن می‌پرداخت و تعدادی جهانی تلویحی را ارائه کرد. در این نوع رده‌شناسی یکی از معیارها وجود پیش‌اضافه در مقابل پس‌اضافه و همچنین ترتیب و چیدمان نسبی فاعل، فعل و مفعول است. این سه متغیر، یعنی فاعل، فعل و مفعول به لحاظ منطقی 6 ترتیب ممکن فاعل-مفعول-فاعل، فعل-فاعل-مفعول؛ فعل-فاعل-مفعول؛ فعل-مفعول-فاعل؛ مفعول-فاعل-فعل و در نهایت مفعول-فاعل-فعل را ایجاد می‌کنند. وی (1966) بر این اعتقاد بود که فقط سه ترتیب اول به صورت غالب در زبان‌های جهان به کار می‌روند. اما به اعتقاد او تنها سه ترتیب اول به طور طبیعی به عنوان توالی‌های غالب به کار می‌روند و سه نوع دیگر یا وجود ندارند و یا بسیار نادرند. گرینبرگ (1966) بر پایه داده‌های زبانی خود از 30 زبان جهان، 45 همگانی تلویحی را به دست داد که از

میان آنها، 28 مورد مرتبط با ترتیب واژه‌ها بود (دبیرمقدم، 1392: 23). (ماگنوس، 1997) رده شناسی با کشف جهانی‌های زبان و طبقه‌بندی زبان‌ها به رده‌های مختلف به یکدیگر مرتبط و در واقع مکمل یکدیگرند. و نمان (1982) از اصطلاحات "عمل" و "عملگر" که در واقع همان تعبیر آشنای هسته-وابسته است، استفاده می‌کند. درایر (1992) نظریه هسته-وابسته را مورد انتقاد قرار می‌دهد. به باور وی نظریه عمل (هسته)-عملگر (وابسته) پارامتر مطرح در زبان‌شناسی برای تمایز بین زبان هسته آغازی و زبان‌های هسته پایانی نمونه‌هایی از نظریه هسته-وابسته می‌باشند. وی ایراد عمده وارد به این نظریه را نبود اجماع درباره اینکه چه عناصری هسته و چه عناصری وابسته‌اند، می‌داند. با توجه به این موضوع، وی نظریه جایگزین خود را با عنوان نظریه سوی انشعاب پیشنهاد کرد. بر اساس این نظریه، سازه‌های هم‌الگو با فعل مقوله‌های غیرگروهی (غیرانشعابی یا واژگانی) و سازه‌های هم‌الگو با مفعول مقوله‌های گروهی (انشعابی) می‌باشند. در نظری سوی انشعاب، زبان‌ها تمایل به سوی یکی از دو وضعیت آرمانی دارند.

ترتیب واژه‌ها از عوامل مهم روش‌شناختی زبان‌ها و رده بندی و طبقه بندی زبان‌ها می‌باشد در رده شناسی ترتیب واژه‌ها جایگاه فعل فاعل و مفعول در سطح یک گروه نحوی اسمی و حرف اضافه بررسی می‌شود و مطابقت و همگانی ترتیب واژه‌ها برای طبقه بندی اهمیت کلی را دارد (درایر، 2007: 62-61).

هدف پژوهش حاضر در رده شناسی زبان راجی بررسی تفاوت‌ها و شباهت‌های از لحاظ ترتیب واژه‌ها و روش شناسی زبان می‌باشد. با توجه به مقاله درایر (1992) با عنوان (همبستگی‌های ترتیب واژه گرینبیگی) و اطلاعات موجود در پایگاه داده‌های وی، و بر اساس رده‌شناسی زبان‌های ایرانی دبیرمقدم، (1392) وضعیت ترتیب واژه‌ها در زبان راجی از منظر رده‌شناسی در مقایسه با زبانهای اروپا-آسیا و همچنین زبان‌های جهان تعیین گردد. جامعه آماری این پژوهش شامل زبانوران زبان‌های راجی و نمونه آماری شامل 3 زبانور از زبان مذکور انتخاب شده‌اند. شیوه گردآوری داده‌ها به صورت پرسشنامه و مصاحبه بوده است. پرسشنامه‌های مذکور به شیوه‌های طراحی گردید که بتواند پیکره زبانی مورد نیاز را برای پژوهشی در حیطه رده‌شناسی ترتیب واژه با تأکید بر 24 مؤلفه نحوی و صرفی فراهم آورد. در مرحله بعد پاسخهای گویشوران به پرسشهای پرسشنامه ضبط گردید و پس از آن در جلسات حضوری متعدد و جداگانه با افراد نمونه مورد به مورد داده‌ها بررسی شد و داده‌های ضبط‌شده بعد از مراحل بازبینی و نظارت آوانویسی گردید و تقطیع صرفی، نحوی و آوایی داده‌ها ثبت شد و در مرحله آخر، توصیف و تحلیل داده‌ها و تعیین وضعیت رده زبانه‌های راجی با توجه به مؤلفه‌های ترتیب واژه در مقایسه با زبانهای اروپا - آسیا از یک طرف و زبانهای جهان از طرف دیگر و مقایسه وضعیت رده‌شناختی گویش مذکور با زبان فارسی به‌عنوان زبان معیار صورت پذیرفت. ثبت پیکرها بر اساس آوانگاری بین‌المللی IPA بوده و همچنین نیز از علائم آوایی جزوه زبان شناسی فرهنگستان زبان و ادب فارسی نیز استفاده شده است.

درایر دو پرسش مهم مقاله خود را چنین طرح نموده است 1- چه ویژگی کلی بر رابطه بین سازه‌های هم‌الگو با فعل و سازه‌های هم‌الگو با مفعول نظارت دارد؟ 2- جفتهای همبستگی کدامند؟

براساس دبیرمقدم (1392) از این 24 همبستگی شماره‌های 1، 11، 16 و 19 - 24 جفت همبستگی هستند، یعنی همبستگی میان مؤلفه با ترتیب مفعول نسبت به فعل به لحاظ آماری مهم و معنی‌دار است. سه همبستگی 9-11 جفت همبستگی معنی‌دار نیستند، زیرا همبستگی میان این مؤلفه‌ها با ترتیب مفعول نسبت به فعل به لحاظ آماری معنی‌دار نیست. در خصوص دو مؤلفه 17 و 18 نیز هنوز طبقه‌بندی مشخصی صورت نگرفته است. مالک اینکه یک جفت همبستگی به لحاظ آماری معنی‌دار یا غیرمعنی‌دار تلقی شود برای مؤلفه‌های 1-18 آمار و ارقام ارائه‌شده در مقاله درایر (1992) و

برای مؤلفه‌های 19-24 به استثنای مؤلفه 23 آمار موجود در پایگاه داده‌های اوست. پیشتر گفته شد که مؤلفه 23 نه در مقاله درایر و نه در پایگاه داده‌های او¹ جفت همبستگی² تلقی نشده است، ولی به توصیه درایر دبیرمقدم (1392: 127) در پژوهش حاضر این مؤلفه لحاظ شده است.

زبان راجی به شاخه مرکزی از دسته زبان‌های شمال غربی تعلق دارد که روزگاری دراز در یک قلمرو گسترده مرکزیت داشته و امروزه نشانه‌های آن در بخشی از مرکز ایران همچون دلیجان، محلات و نراق دیده می‌شود (ملکی، 1392: 1).

زبان افراد بومی شهر دلیجان است، که راجی نامیده می‌شود. زبان راجی یک زبان ایرانی است، که روزگاری دراز در یک قلمرو گسترده مرکزیت داشته و امروزه نشانه‌های آن در بخشی از مرکز ایران همچون دلیجان، محلات و نراق دیده می‌شود (مجیدی، 1354: 13).

2. چهارچوب نظری

در این پژوهش، برای تعیین وضعیت رده‌شناسی ترتیب واژه، مقاله درایر (1992) با عنوان "همبستگی‌های ترتیب واژه گرینبرگ" به عنوان چهارچوب نظری برگزیده شده است. چهارچوب نظری پژوهش حاضر بر اساس بعضی از مولفه‌ها و جهانی‌های گرینبرگ (1963) و پژوهش‌های درایر (1992)، دبیرمقدم (2001 و 2006) در فارسی نو، میانه و فارسی باستان مولفه‌های جفت همبستگی OV و VO را بررسی کرده است.

درایر رویکرد رده‌شناختی گرینبرگ را اتخاذ نموده و همبستگی میان بعضی ساخت‌های زبان از یک طرف و ترتیب مفعول نسبت به فعل³ از طرف دیگر را مورد مطالعه قرار داده است. پایگاه داده‌های مقاله مذکور مشتمل بر 625 زبان از خانواده‌های زبانی مختلف است، ولی از آن زمان تاکنون این پایگاه داده‌ها تقویت و تکمیل شده است. در مقاله درایر، 23 همبستگی معرفی شده است که 5 مورد از آنها مبتنی بر مؤلفه‌هایی است که در زبان فارسی و دیگر زبانهای ایرانی مصداق ندارند و به این سبب، در کتاب دبیرمقدم (1392) لحاظ نشده‌اند. شش همبستگی دیگر، یعنی همبستگی‌های شماره 19-24 در کتاب دبیرمقدم، در مقاله درایر (1992) نیامده‌اند، ولی در پایگاه داده‌های متأخر درایر موجودند (دبیرمقدم، 1392: 117).

زبانهای دارای ترتیب مفعول - فعل (OV) تمایل به استفاده از پس‌اضافه و زبانهای دارای ترتیب فعل - مفعول (VO) تمایل به استفاده از پیش‌اضافه دارند (درایر، 1992: 82).

درایر (1992) مقاله‌ای را تحت عنوان همبستگی‌ها ترتیب واژه‌ها گرینبرگ ارائه داد که مطالعه آن به صورت تجربی در همبستگی‌های ترتیب واژه‌ها بر روی 625 زبان می‌باشد. اولین نتیجه این پژوهش در تعیین جفت عناصر همبستگی در ترتیب فعل و فاعل که در جایگاه ثابت نیست. و براساس نظریه¹ HDT هسته - وابسته) و نظریه² BDT جهت انشعاب به راست یا چپ است. درایر (1992) در عبارتهای گروهی و غیرگروهی براساس مولفه‌های همبستگی و غیرهمبسته در 6 ناحیه جغرافیایی بررسی و نسبت آماری آن در ترتیب همبستگی‌ها را ارائه داده است. چون از نظریات درایر (1992) در تحلیل نظری مولفه‌ها استفاده خواهیم کرد، اکنون این دو نظریه را به طور مختصر بررسی می‌کنیم.

یکی از مسائل مهم در مطالعات رده‌شناختی بررسی جفت‌های همبستگی براساس ترتیب واژه‌ها اصلی در زبان‌های دنیا می‌باشد و یکی از نظریه‌های مهم، نظریه هسته-وابسته درایر (1992) می‌باشد. نظریه هسته-وابسته (HDT) به صورت زیر بیان شده است:

¹ Head-Dependent Theory

² Branching Direction Theory

«همبسته‌های فعلی هسته‌اند و همبسته‌های مفعولی وابسته به عبارت دیگر، یک جفت سازه X و Y به دفعات بسیار بیشتر دارای ترتیب X, Y در زبانهای VO در مقایسه با زبانهای OV است اگر X هسته و Y وابسته آن باشد. و لذا درایر (1992) نشان می‌دهد، که نظریه هسته - وابسته و حتی نظریه تعدیل شده معادل آن یعنی نظریه هسته - متمم نمی‌تواند به درستی و به طور یکسان جفت‌های همبستگی را در زبانها مشخص نماید و رابطه آنها را با دو ترتیب اصلی VO, OV تعیین کند (واحدی لنگرودی، 1384).»

یکی از مسائل مهم در مطالعات رده شناختی بررسی جفت‌های همبستگی براساس ترتیب واژه‌ها اصلی در زبان‌های دنیا می‌باشد و یکی از نظریه‌های مهم، نظریه هسته-وابسته (HDT) درایر (1992) می‌باشد. همبسته‌های فعلی هسته‌اند و همبسته‌های مفعولی وابسته به عبارت دیگر، یک جفت سازه X و Y به دفعات بسیار بیشتر دارای ترتیب X, Y در زبانهای VO در مقایسه با زبانهای OV است. اگر X هسته و Y وابسته آن باشد. و لذا درایر (1992) نشان می‌دهد، که نظریه هسته - وابسته و حتی نظریه تعدیل شده معادل آن یعنی نظریه هسته - متمم نمی‌تواند به درستی و به طور یکسان جفت‌های همبستگی را در زبانها مشخص نماید، و رابطه آنها را با دو ترتیب اصلی VO, OV تعیین کند (واحدی لنگرودی، 1384).

3. پیشینه مطالعات

هاوکینز (1983) با بررسی 300 زبان به نظام همگانیهای سه ارزشی (مطلق غیر آماری، تلویحی آماری و چند بخشی) دست یافت.

پژوهش دیگر را دبیر مقدم (1997) انجام داده است. او نگاهی در زمانی به زبان فارسی در ادوار مختلف فارسی باستان، میانه و فارسی معاصر دارد، و تلاش او بر این بوده است، که میزان انطباق آنها را با اصول تلویحی مطرح در رده شناختی معلوم کند. بر این اساس در مورد وضعیت ترتیب واژه‌ها زبان فارسی تصمیم‌گیری نماید. او از مولفه‌های درایر (1992) در جهت دست یافتن به هدف خود استفاده کرده است. دبیر مقدم در پژوهش خود به این نتیجه پی برد که رفتار رده شناختی زبان فارسی جدید بسیار بیش از زبان فارسی میانه و باستان شبیه زبانهای فعل میانی است.

بعدها پژوهشگران دیگری مانند ولمان (1995) و هاوکینز (1991) اصل هماهنگی بینامقوله‌ای تغییراتی اساسی در الگوی جدید رده‌ای زبان ارائه دادند در مطالعه ترتیب سازه‌های زبان، ولمان و هاوکینز هر دو بین جایگاه هسته-وابسته و جمله و ارتباط آن با رده‌زبانی بر مبناهایی چون زبان‌های هنجار و ناهنجار ارائه دادند (هاوکینز 1983: 277) و سازه‌ها را در زبان‌ها در جایگاه دو گروه وابسته پایانی و وابسته آغازین رده بندی نموده‌اند. دبیر مقدم (1392)، داوری و گیونشویلی (1392)، داوری و کوکبی (1396) در رده بندی زبان‌های ایرانی نو که در گسترش مطالعات و جلوگیری از انقراض زبان‌ها پژوهش‌های بسیار مهمی است. همچنین فقیری 2016، فقیری و سامولیان 2020 دبیر مقدم 2012 در رده شناسی زبان فارسی مطالعات مختلفی را انجام داده‌اند. دبیر مقدم 2012 الگوی رده بندی را بر اساس درایر 1992 ارائه داده است. در حوزه رده‌شنا سی ترتیب واژه‌ها در زبان‌های ایرانی می‌توان به آثار ثمره، 1369، مرعشی 1970، طبائیان 1974، محمود اوف، 1365 فرامر، 1981 کریمی، 1989 و درزی 1996 اشاره نمود. که همگی بر زبان فارسی متمرکز بوده‌اند. واحدی لنگرودی 1382 با در نظر گرفتن مقاله درایر 1992 به بررسی جفت‌های همبستگی در گویش گیلکی لنگرود، که با یکی از دو ترکیب VO یا OV سازگاری و همبستگی دارند، پرداخته است. دبیرمقدم 1392 در کتاب رده‌شناسی زبان‌های ایرانی با مبنا قراردادن مقاله 1992 درایر و آثار بعدی وی، ترتیب واژه‌ها در زبان‌های فارسی و دوازده زبان ایرانی دیگر شامل بلوچی، دوانی، لرستانی، تالشی،

وفسی، کردی، اورامی، لکی، دلواری، نائینی، شه‌میرزادی و تاتی را بررسی نموده است. صفایی اصل، 1394، رضایی و خیرخواه 1394 و رضاپور 1394 نیز با در نظر گرفتن این 24 مؤلفه، ترتیب واژه در آذربایجانی، لری بویر احمد و سمنانی را مورد مطالعه قرار داده‌اند.

یوسفیان (1383) زبان بلوچی را در رده ای مشابه رده فارسی معیار قرار داده است. صفایی اصل (1394) آرایش واژگان در گونه معیار زبان آذربایجانی را دارای همبستگی فراوان با زبان‌های فعل پایانی می‌داند. چهارسوقی امین (1395) رده زبان گیلکی بیه‌پسی را جزء زبان‌های فعل پایانی قوی قلمداد کرده در حالیکه زبان فارسی معیار را پژوهشگران پیشین زبانی فعل میانی گزارش کرده‌اند. رضایی و خیرخواه (1395) گویش لری بویراحمدی را از منظر رده‌شناختی مشابه فارسی معیار می‌دانند و گفته‌اند تفاوت زیادی بین این دو گونه زبانی از لحاظ رده‌ای وجود ندارد.

دبیر مقدم (2006) در پژوهشی تاثیر نقش‌های درونی و بیرونی در رده‌شناختی زبانهای ایرانی را مورد بررسی قرار داده است، این پژوهش براساس مطالعات جهانی‌های گرینبرگ (1963) و درایر (1992) (با ارائه 20 مولفه جفت‌های همبستگی در شش ناحیه جهانی) صورت گرفته است، که از 20 مولفه درایر (1992) 19 مولفه آن در زبانهای ایرانی وجود دارد و یک مولفه به نام ترتیب علامت جمع و اسم در زبانهای ایرانی وجود ندارد. دبیر مقدم (2006) 24 مولفه را برای فارسی امروز و برخی زبانهای ایرانی چون گیلگی، مازندرانی، کردی، هورامی، وفسی، لکی، لری، راجی، دلواری لاری و نائینی ارائه کرده است. که 17 مولفه را به عنوان مولفه مشترک و 7 مولفه را به عنوان موارد متغیر در زبانها معرفی کرده است.

4. تحلیل داده‌ها (رده‌شناسی ترتیب واژه‌ها)

در این قسمت 24 مولفه در جدول برای زبان راجی بررسی می‌شوند.

مولفه 1	نوع حروف اضافه
راجی	1-Purah tanāfeš bā čāqu bar berī.
بریدن	بر پیشوند فعلی چاقو
مفعولی طناب	با ضمیر متصل
1-پسر طناب را با چاقو می‌برید.	

در این مولفه ترتیب واژه‌ها از راجی حروف اضافه بصورت پس اضافه می‌آیند، در این حالت باعث شده است، که راجی را به صورت زبان پس اضافه بدانیم و ترتیب حروف اضافه در راجی دارای الگوی VO می‌باشد، ولی در راجی بیشتر جملات بی‌نشان تمایل به جفت همبستگی OV را دارند. هر چند که آرایش جمله در راجی نیز مانند زبان فارسی آزاد است. و بر اساس تمایلات جهانی گرینبرگ (1963) و جهانی‌های آماری کامری (1989:95) به دو رابطه زیر اشاره می‌کنیم:

$$vo^1 = Pr, NA, N Rel, PN$$

$$ov = Po, GN, AN, RelN, NP$$

مولفه 2	ترتیب اسم و بند موصولی
---------	------------------------

¹ اسم = N اضافه = G حرف اضافه پیشین = Pr صفت = A بند موصولی = Rel حرف اضافه پسین = Po حرف اضافه = p

2-Ru dehāte hamāvā merdaeī be ke nomeš Ali be.	راجی
ما مردی بود که نامش علی بود	
در ده	
2-در ده ما مردی بود، که اسمش علی بود.	

در راجی نیز اسم قبل از بند موصولی قرار می‌گیرد، و در اکثر جملات بی‌نشان نیز به این ترتیب دیده می‌شود.

VO=Pr,NG,NA,NRel,PN با این وجود،

اسم همبسته فعلی و هسته، و بند موصولی همبسته مفعولی و وابسته می‌باشند. و در راجی نیز این جفت همبستگی به همین صورت بوده و با جفت همبسته VO سازگار می‌باشد.

VO=Pr,NG,NA,NRel,PN

مولفه 3	ترتیب اسم و اضافه
راجی	3-Dāei- ē Peymān دایی کسره اضافه پیمان
3-دایی پیمان	

در راجی در اکثر جملات بی‌نشان اضافه قبل از اسم قرار گرفته است. اسم به عنوان همبسته فعلی و هسته، و اضافه همبسته مفعولی و وابسته می‌باشد. در صورت کلی این مولفه با جفت همبستگی OV سازگار می‌باشد.

OV=P,GN,AN,ReIN,NP

ترتیب واژه‌ها در این مولفه در راجی بصورت GN می‌باشد. که ترتیب واژه‌ها اصلی در راجی با جفت همبستگی OV سازگار می‌باشد. و این مولفه براساس تمایلات کامری (1989) و گرینبرگ (1963) به صورت الگوهای زیر می‌باشد.

VO= Pr,NG,NA,NRel, PN

OV= Po ,GN,AN,ReIN,NP

مولفه 4	ترتیب صفت و عبارت معیار مقایسه در ساختار مقایسه
راجی	4- Un serā a ēin serā mesērtar ē. است بزرگتر خانه این از خانه آن
4-آن خانه از این خانه بزرگتر است.	

در این زبان جفت همبسته صفت و معیار مقایسه با این ترتیب که صفت تفضیلی بعد از معیار مقایسه و صفت عالی نیز قبل از معیار مقایسه قرار گرفته است، چون صفت همبسته فعلی و هسته، و معیار مقایسه همبسته مفعولی و وابسته می‌باشند. با این وجود، راجی هم با جفت همبستگی OV و هم با VO سازگار می‌باشد. در راجی ترتیب صفت و معیار مقایسه بصورت ذیل است.

Adj +standard

و با ترتیب VO سازگار می‌باشد، ولی راجی هر دو ساختار دارد.

مولفه 5	ترتیب فعل و گروه حرف اضافه
---------	----------------------------

5-Mēn o Ali bāyā vaštomen dēhāt. دهات رفت با حرف اضافه علی و من 5-علی با من به ده رفت.	راجی
--	------

در نمونه بالا ترتیب این مولفه بصورت **adp.p+verb** بوده و با ترتیب **verb+adp.ph** به ندرت و بسیار کم در جملات وجود دارد. با جفت‌های همبستگی **OV** و **VO** سازگار می‌باشد. ترتیب واژه‌های آن با جفت همبسته **OV** سازگار می‌باشد. در ترتیب جملات نشان‌دار نیز گروه حروف اضافه می‌تواند بعد از فعل قرار گیرد و در نتیجه گروه اضافه همبسته مفعولی وابسته و فعل همبسته فعلی هسته می‌باشد و با جفت همبستگی **OV** در ترتیب واژه‌ها اصلی سازگار می‌باشد.

6-مولفه	ترتیب فعل و قید حالت
راجی	6-endē huvā hameišē āftēavieh . فعل آفتابی همیشه قید حالت هوا اینجا است 6-اینجا هوا همیشه آفتابی است.

در راجی قید حالت قبل از فعل قرار می‌گیرد و ترتیب آن بصورت **adv+v** با جفت همبستگی **OV** سازگار می‌باشد. قیدها چون کاملاً گروهی انشعایی و غیر قابل تکرار هستند با اینکه در راجی گروه حرف اضافه قبل فعل قرار گرفته، قید حالت نیز در این زبان قبل از فعل قرار می‌گیرد. چون هر دو از نظریه هسته-وابسته تبعیت کرده و با جفت همبستگی **OV** سازگار می‌باشد.

7-مولفه	ترتیب فعل ربطی و مسند
راجی	7- ein asp espied -e. است فعل ربطی سفید مسند اسب این این اسب سفید است.

در نمونه بالا مسند قبل از فعل ربطی آمده، و فعل ربط (است) که جزء پی بست مسند می‌باشد. در دو نمونه بالا ترتیب این مولفه مسند قبل از فعل ربطی است. با جفت همبستگی **OV** در ایر (1992) سازگار می‌باشد. در زبانهای **OV** ترتیب مسند و فعل ربطی به صورت زیر می‌باشد. فعل ربطی+ مسند

8-مولفه	ترتیب فعل خواستن و فعل وابسته به آن
راجی	8-del mešeike toām ended mā vā بمانی فعل وابسته پیشوند اینجا تو می‌خواهد ف خواستن دلم 8-دلم میخواهد که تو اینجا بمانی.

راجی نیز زبانی با ترتیب اصلی **OV** می‌باشد، فعل خواستن قبل از جمله پیرو و فعل وابسته قرار می‌گیرد و با ترتیب اصلی **OV** همبستگی ندارد. ولی با ترتیب **VO** همبسته می‌باشد. فعل خواستن بعد از فاعل قرار گرفته

و فعل وابسته در جایگاه پایانی جمله قرار دارد. ترتیب آن بصورت زیر می باشد. خواستن فعل وابسته +فعل

مولفه 9	ترتیب اسم و صفت
راجی	9-angurē seyāha سیاه صفت انگور اسم
	9-انگور سیاه

در راجی صفت نیز بعد از اسم قرار می گیرد، و همچنین صفت واژه‌های گروهی، غیر قابل تکرار و غیر انشعابی هستند. و آن چنان که درایر (1992) نشان داده است، این مولفه در زبانهای دنیا جفت همبستگی نمی سازد. در چار چوب نظریه جهت انشعاب درایر (1992) همبسته مفعولی به حساب نمی آید. در چار چوب نظریه هسته -وابسته این مولفه جفت همبستگی نمی سازد. ترتیب آن دو معنادار نیست.

مولفه 10	ترتیب حرف اشاره و اسم
راجی	10- ein asp اسب (اسم) این حرف اشاره
	10-این اسب

در نمونه بالا حرف اشاره بعنوان صفات اشاره می باشد، همانند صفات دیگر قبل از اسم قرار می گیرد، آن توصیفگر اسم یا وابسته اسم و در نتیجه همبسته مفعولی می باشد و اگر اسم را هسته بدانیم، آنگاه این مولفه براساس نظریه هسته -وابسته درایر (1992) جفت همبستگی نمی سازد و درایر (1992، 97) نشان داد که در هیچ یک از زبان های دنیا ترتیب حرف اشاره و اسم جفت همبستگی نمی سازد. و ترتیب واژه‌ها اصلی با OV و VO جفت های همبستگی نمی سازد.

مولفه 11	ترتیب قید شدت و صفت
راجی	11-Ejjiyā kuli خیلی زیاد
	11-خیلی زیاد

در راجی قید شدت، غیر گروهی و غیر انشعابی است. و بر اساس نظریه انشعاب درایر (1992) سازه های X و Y به دفعات بسیار بیشتر دارای ترتیب XY در زبان های VO در مقایسه با زبان های OV است. اگر X را غیر گروهی و غیر انشعابی و Y را مقوله گروهی و انشعابی بدانیم. آنگاه همبسته های فعلی مقولات غیر گروهی، غیر انشعابی و واژگانی هستند. و همبسته های مفعولی مقولات گروهی و انشعابی می باشند، که جفت همبستگی معنا دار نمی سازند.

مولفه 12	ترتیب فعل اصلی و فعل کمکی
راجی	12-Men Deāru az bāzār batum. می آیم بازار از دارم من
	12-من دارم از بازار می آیم.

در راجی فعل کمکی هم قبل از فعل اصلی می آید و هم بعد از فعل اصلی و ترتیب اصلی واژه‌ها با جفت همبستگی OV و VO سازگار می باشد. چون راجی دارای آرایش سازه ای SOV است، پس بیشتر تمایل به

جفت همبستگی OV دارد. در راجی نیز این ساختار با جفت همبستگی OV و VO سازگاری دارد. چون فعل کمکی همبسته فعلی و فعل اصلی همبسته مفعولی به شمار می‌آید. فعل کمکی هسته‌ای است، که یک گروه فعلی را به عنوان متمم و وابسته خود می‌گیرد. و تمایل راجی به جفت همبستگی OV بیشتر است.

مولفه 13	ترتیب ادات پرسشی و جمله
راجی	13-Ayā run Irānam vā šir har. هست شیر در ایران آیا 13-آیا در ایران شیر هست؟

در راجی ادات پرسشی āyā می‌باشد. حرف (آیا) در زبان فارسی به عنوان ادات پرسشی در اول جمله قرار می‌گیرد. این مولفه با جفت همبستگی VO سازگار می‌باشد. اما بر اساس نظریه درایر (1992) در زبان‌هایی که ادات پرسشی اول جمله قرار می‌گیرد، با جفت همبستگی OV سازگار بوده. و در زبان‌هایی که ادات پرسشی در آخر جمله قرار می‌گیرد. با جفت همبستگی VO سازگار می‌باشد.

مولفه 14	ترتیب وابسته ساز قیدی و بند
راجی	14-An vaght ke seil beme unāne dārdešen čēšm va kard. کار می‌کردند چه داشتن آنها، آمد سیل که وقتی 14- وقتی که سیل آمد، آنها داشتن چه کار می‌کردند.

در نمونه بالا وابسته سازهای قید در اول بند و جمله قرار می‌گیرند و چون عبارتهای غیر گروهی، غیر قابل تکرار و غیر انشعاب‌اند. ولی جمله‌های پیرو و بند، عبارتهای گروهی قابل تکرار و انشعاب پذیرند و لذا همبسته مفعولی‌اند. براساس نظریه درایر (1992) در زبانهای دنیا وابسته سازهای قید که در اول جمله و در جایگاه آغازین قرار دارند، جفت همبستگی VO می‌سازند.

اسم در راجی علامت خاصی برای حروف تعریف وجود ندارد. حروف تعریف را در دستور سنتی نوعی

مولفه 15	ترتیب حرف تعریف و اسم
راجی	15-Juhoni -ajei juhon جوان یک / جوانی 15- جوانی / یک جوان

توصیفگر و وابسته اسم به شمار می‌آورند، در این صورت حرف تعریف وابسته مفعولی و اسم وابسته فعل می‌باشد. ترتیب حرف تعریف و اسم جفت همبستگی می‌سازند. براساس یافته‌های آماری درایر (1992: 104) همبستگی معکوس بین ترتیب حرف تعریف و اسم و ترتیب اصلی VO یا OV وجود دارد.

مولفه 16	ترتیب فعل و فاعل
راجی	16-čupun bežešeh barut. فروخت بزش چوپان 16-چوپان بزش را فروخت.

در راجی نیز فعل بعد از فاعل قرار می‌گیرد. در جملات ساده و بی‌نشان فاعل در جایگاه آغازین و فعل در پایان جمله قرار می‌گیرند. در این زبان فاعل به عنوان همبسته مفعولی و فعل بعنوان همبسته فعلی می‌باشد، اگر ما فاعل را همبسته مفعولی بدانیم. آنگاه ترتیب فاعل و فعل با جفت همبستگی OV سازگار می‌باشد.

مولفه 17	ترتیب عدد و اسم
راجی	33-Se berai xurdde Maryam. مریم کوچک برادر سه
	17-سه برادر کوچک مریم

در راجی نیز عدد قبل از اسم قرار می‌گیرد، چون عبارت غیر گروهی و غیر انشعایی است به عنوان هسته اسم بعدی به شمار نمی‌آید. چون صفات اشاره نیز این خصوصیات را دارند. پس در راجی این مولفه جفت همبستگی نمی‌سازد.

عدد قبل از اسم قرار می‌گیرد و کلمه‌ای غیر گروهی و غیر انشعایی است. عدد نمی‌تواند نسبت به اسم بعدی خود هسته محسوب شود. لذا این دو در چارچوب نظریه هسته-وابسته و جهت انشعاب درایر (1992) نمی‌گنجد و جفت همبستگی نمی‌سازند. درایر (1992) این جفت همبستگی را بررسی نکرده است و آن را به عنوان جفت همبستگی به شمار نمی‌آورد.

مولفه 18	ترتیب وند (زمان و نمود) و ستاک فعل
راجی	35-Hezei ey kilo beranjum hāt. خریدم برنج کیلو یک دیروز
	18-دیروز یک کیلو برنج خریدم.

در نمونه بالا وند (زمان و نمود) بعد از فعل قرار گرفته. و به عنوان پسوند به شمار می‌آیند. بر اساس نظریه‌ی هسته-وابسته درایر (1992) چون وند و ستاک فعل سازه‌های غیر گروهی و غیر انشعایی هستند. در زبان‌های OV دارای جفت هم بستگی معناداری می‌باشند.

بر اساس نظریه درایر (1992) زبانهایی که جفت همبستگی OV هستند، بیشتر دارای پسوند (زمان و نمود) دارند. و زبانهای VO هم دارای پسوند و پیشوند هستند و تعداد زبانهای پسوند دار کمی بیشتر است. در حالیکه انتظار می‌رود، زبان‌های VO بیشتر پیشوندی باشند، باین وجود، درایر (1992) ترتیب وند (زمان و نمود) و ستاک فعل را جفت همبستگی می‌داند.

مولفه 19	ترتیب اسم و مالکیت (نه مقید)
راجی	38-Māye men من مادر
	38-مادر من

در راجی مالکیت بعد از اسم قرار می‌گیرد. اگر ما اسم را به عنوان همبسته فعلی و مالکیت را بعنوان همبسته مفعولی در نظر بگیریم. آنگاه، این مولفه با ترتیب واژه‌ها اصلی الگوهای OV و VO همبستگی دارند. این مولفه را در راجی را بعنوان جفت همبستگی است، همچنین درایر (1992) این مولفه را به عنوان مولفه متغیر در زبان‌های دنیا بررسی نکرده است.

مولفه 20	ترتیب فعل اصلی و فعل کمکی (توانایی)
راجی	39- <i>Nilufar zonā savai bebinā.</i> ببیند سیب‌ها می‌تواند نیلوفر 20-نیلوفر می‌تواند، سیب‌ها را ببیند.

در راجی فعل و افعال کمکی یک جفت همبستگی می‌سازند، فعل کمکی (توانایی) به عنوان همبسته فعلی و فعل اصلی همبسته مفعولی می‌باشد. فعل کمکی قبل از فعل اصلی قرار می‌گیرد، و با جفت همبستگی VO سازگار می‌باشد.

براساس نظریه درایر (1992) زبان‌های که فعل کمکی (توانایی) قبل از فعل اصلی به کار می‌رود، با جفت همبستگی VO سازگار می‌باشند و زبان‌های که فعل کمکی بعد از فعل اصلی به کار می‌رود با جفت همبستگی های OV سازگاری دارند.

مولفه 21	ترتیب متمم ساز و جمله
راجی	41- <i>Men zunun ke unenne sovā vā gerdānde serā.</i> خانه گردانده می‌شب آنها که می‌دانم من 21- من می‌دانم، که آنها شب به خانه بر می‌گردند.

متمم ساز در راجی قبل از جمله قرار می‌گیرد. و براساس نظریه درایر (1992) با جفت همبستگی VO سازگار می‌باشد. اگر متمم ساز به عنوان هسته غیر گروهی و همبسته فعلی باشد، جمله بعد از آن عبارت گروهی، انشعایی و همبسته مفعولی می‌باشد. پس ترتیب واژه‌ها اصلی این مولفه در راجی با جفت همبستگی OV سازگار می‌باشد. اگر متمم ساز (که) را به عنوان هسته غیر گروهی و همبسته فعلی و جمله را عبارت گروهی و انشعایی در نظر بگیریم. آنگاه متمم ساز همبسته فعلی و جمله همبسته مفعولی می‌باشد. (درایر، 1992: 108) اگر متمم ساز در اول جمله وابسته قرار بگیرد با ترتیب واژه‌ها الگوی VO و بعد از جمله وابسته قرار بگیرد با ترتیب واژه‌ها OV همبستگی دارند. این مولفه در راجی با الگوی OV همبستگی ندارد.

مولفه 22	واژه‌ها پرسشی غیر اجباری آغازین یا واژه‌ها پرسشی اجباری آغازین
راجی	22- <i>šoma ke eine čye zunun čune tāv nattā āryun .</i> کنید نمی‌تحمل چرا می‌دانید این که شما 22- شما که این را می‌دانید، چرا تحمل نمی‌کنید.

در راجی واژه‌ها پرسشی در جایگاه آغازین جمله قرار می‌گیرد. این واژه‌ها بصورت ضمیر، صفت یا قید پرسشی باشند. در صورت حذف واژه‌ها پرسشی از آغاز جمله و یا حرکت آن به جایگاه دیگر ترتیب واژه‌ها جمله به هم می‌خورد، و با این وجود، این مولفه با همبستگی VO سازگار می‌باشد.

مولفه 23	ترتیب مفعول و فعل
راجی	45- <i>Zen čeie nunoāšun a marde dād.</i> دادند مرد یک نان را خانم‌ها 23- خانم‌ها نان را به مرد دادند.

در راجی فعل در پایان جمله و مفعول قبل از آن قرار می‌گیرد، و مفعول همبسته مفعولی و فعل همبسته فعلی می‌باشد. درایر (1992) نیز این مولفه را به عنوان جفت همبستگی و مفعول را همبسته مفعولی و فعل را همبسته فعلی در نظر گرفته، چون همبسته‌های مفعولی ساختار گروهی و انشعابی دارند. این مولفه با جفت همبستگی OV سازگار می‌باشد. گرینبرگ (1963) ادعا می‌کند زبان‌هایی که دارای ترتیب اصلی مفعول + فعل هستند یعنی در جملات بی‌نشان آنها مفعول قبل از فعل قرار می‌گیرد، دارای حرف اضافه (پس اضافه) هستند. کامری (1989:95) به دو تمایلات جهانی زیر اشاره می‌کند:

1-OV=Pr,NGg,NA,ReIN

2-VO= Po ,GN ,AN ,NRel

اگر مفعول بعد از فعل قرار گیرد، آنگاه دارای حرف اضافه (پیش اضافه) می‌باشند. رابطه معناداری در جمله بین فعل و مفعول وجود دارد.

مولفه 24	ستاک فعل و وند منفی
راجی	47-Az du sal peiš yā tun unem nādiyā. ندیده ام به حال تا پیش دو سال از 24- از دو سال پیش تا به حال او را ندیده‌ام.

درایر (1992: 108) این مولفه را به عنوان جفت غیر همبسته معرفی کرده است، اگر وند را هسته و همبسته فعلی و ستاک فعل را همبسته مفعولی وابسته در نظر بگیریم. آنگاه، بر اساس نظریه هسته-وابسته درایر (1992) جفت همبستگی می‌سازد. درایر (1992: 108) این جفت را به عنوان جفت‌های غیر همبسته معرفی کرده است.

5. نتیجه‌گیری

از بررسی تطبیقی 24 مولفه ترتیب واژه‌ها دبیر مقدم (2006) در راجی نتایج زیر بدست آمده است. عمده‌ترین مؤلفه‌های فعل پایانی این زبان هم در سطح منطقه اروپا-آسیا هم در سطح زبان‌های جهان مربوط به مولفه ۳ آوردن مضاف الی قبل از مضاف مولفه ۵ واقع شدن گروه حرف اضافه قبل از فعل مولفه ۶ قرار گرفتن قید حالت قبل از فعل مولفه ۷ گزاره قبل از فعل اسنادی مولفه ۲۲ حفظ پرسش واژه ر جای اصلی خود می‌باشد. زبان الویری با توجه به مولفه‌های زیر یک زبان فعل میان قوی است مولفه ۸ توالی فعل خواستن و فعل بند پیرو مولفه ۱۲ توالی فعل اصلی و فعل کمکی زمان نمود مولفه ۱۳ ترتیب ادات استفهام و جمله مولفه ۱۴ توالی بند قیدی و بند مولفه ۲۰ والی فعل اصلی و فعل‌های کمکی در مفهوم توانستن مولف ۲۱ توالی متمم نما و جمله متمم مولف ۲۴ توالی وند منفی ساز و ستاک فعل

به صورت کلی زبان راجی:

1- 19 مولفه در این زبان جفت همبستگی می‌سازند.

2- در 9 مولفه ترتیب واژه‌ها اصلی با الگوی OV همبسته می‌باشند.

3- در 10 مولفه ترتیب واژه‌ها اصلی با الگوی VO همبسته می‌باشند.

مؤلفه‌هایی که در جداول (1-5) و (2-5) اشاره شده است

جدول 1-5 مقایسه زبان راجی یا زبانهای اروپا-آسیا

مؤلفه / رده	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9	8	7	6	5	4	3	2	1
OV قوی	x		x	x							x	x	x	x									x	x	x	x	x	
OV ضعیف					x	x	x	x							x	x	x								x		x	
VO قوی				x																x				x	x	x	x	
VO ضعیف		x	x		x	x																					x	x

جدول 5-2 مقایسه زبان راجی یا زبان‌های جهان

مؤلفه / رده	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9	8	7	6	5	4	3	2	1
OV قوی	x		x	x							x	x	x	x										x	x	x	x	
OV ضعیف		x			x	x	x								x	x	x									x		x
VO قوی				x																					x	x	x	
VO ضعیف		x	x		x	x																					x	x

22 مؤلفه راجی جفت همبستگی رسیده است و مؤلفه (9) اسم و صفت در هر دو زبان جفت همبستگی ضعیفی دارند.

مؤلفه های زیر در راجی جفت همبستگی نمی سازند:

- 1- حرف اشاره و اسم (مؤلفه 10)
- 2- قیدشدت و صفت (مؤلفه 11)
- 3- حرف تعریف و اسم (مؤلفه 15)
- 4- عدد و اسم (مؤلفه 17)
- 5- ستاک فعل و وند منفی (مؤلفه 24)

منابع

- ثمره، يداله (1369). تحلیلی بر رده شناسی زبان: ویژگی‌های رده شناختی زبان فارسی. *زبان شناسی*, 7(1), 80.
- مقدم، محمد (1318). گویش‌های وفس آشتیان و تفرش، ایران کوده، 11(1)، تهران: *انجمن ایران و بیج*.
- واحد لنگرودی، محمد مهدی (1382). ترتیب واژه‌ها اصلی در جمله ساده در زبان گیلکی لنگرود. *زبان شناسی*, 1(1), 121-98.
- Gass, S. M. (1989). Language Universals and Second- Language Acquisition. *Language Learning*, 39(4), 497-534.

- Dabir-Moghaddam, M. (2006). Internal and external forces in typology: Evidence from Iranian languages. *Journal of Universal Language*, 7(1), 29-47
<https://doi.org/10.1111/j.1467-1770.1989.tb00901.x>
- Dabir-Moghaddam, M. (1997). Descriptive and Theoretical Aspects of Word Order Status in Persian and Selected Iranian Languages. In *Proceedings of the 16th International Congress of Linguists*. London: Elsevier Science Ltd.
- Moghaddam, M. D. (2001). Word order typology of Iranian languages.
- Dryer, M. S. (1992). The Greenbergian word order correlations. *Language*, 68(1), 81-138.
[10.1353/lan.1992.0028](https://doi.org/10.1353/lan.1992.0028)
- Greenberg, J. H. (1963). Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. *Universals of language*, 2, 73-113.
- Stilo, D. L. (1971). *A grammar of Vafsi-Tati: an application of a transformational computer model*. University of Michigan.
- Stilo, D. L. (1981). The Tati language group in the sociolinguistic context of Northwestern Iran and Transcaucasia. *Iranian studies*, 14(3-4), 137-187.
<https://doi.org/10.1080/00210868108701585>
- Comrie, B. (1989). *Language universals and linguistic typology: Syntax and morphology*. University of Chicago press.
- Dabir-Moghaddam, M. (1997). Descriptive and Theoretical Aspects of Word Order Status in Persian and Selected Iranian Languages. In *Proceedings of the 16th International Congress of Linguists*. London: Elsevier Science Ltd.
- Dryer, M. S. (1980). The positional tendencies of sentential noun phrases in universal grammar. *Canadian Journal of Linguistics/Revue canadienne de linguistique*, 25(2), 123-196. <https://doi.org/10.1017/S0008413100009373>
- Dryer, M. S. (2002). Case distinctions, rich verb agreement, and word order type (comments on Hawkins' paper). <https://doi.org/10.1515/thli.2002.28.2.151>
- Haftka, B. (1987). JA HAWKINS, "Word Order Universals", New York-London-Paris ua 1983 (Book Review). *Sprachtypologie und Universalienforschung*, 40(4), 562-563.
- Mair, C. (1986). A Comparative Typology of English and German Unifying the Contrasts.
- Hawkins, J. A. (1994). *A performance theory of order and constituency* (No. 73). Cambridge University Press.
- Hawkins, J. A. (1994). *A performance theory of order and constituency* (No. 73). Cambridge University Press.
- Vennemann, T. (1974). Topics, subjects and word order: from SXV to SVX via TVX In *Historical Linguistics I*, ed. J Andersen, C Jones.